

Ержанова Ә.М.*

3 курс докторанты
Әл-Фараби атындағы Қазақ
Ұлттық Университеті
Алматы қ., Қазақстан
E-mail: aerzhanova97@gmail.com

Аширбекова Л.Ж.

экономика ғылымдарының кандидаты
Әл-Фараби атындағы Қазақ
Ұлттық Университеті
Алматы қ., Қазақстан
E-mail: turar200480@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0377-7854

Корпыса Я.

э.ғ.д., Ph.D., қауымдастырылған
профессор
Щецин университеті
Щецин қ., польша
E-mail: jaroslaw.korpysa@usz.edu.pl
ORCID: 0000-0002-2400-3308

ӘЛЕУМЕТТІК КӘСІПКЕРЛІКТЕГІ ТӘУЕКЕЛДЕР: МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖӘНЕ РЕТТЕУ

Аңдатпа: Әлеуметтік кәсіпкерлік қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ете отырып, күрделі әлеуметтік және экологиялық мәселелерді шешудің қуатты тәсілі ретінде танылды. Алайда, бұл қос миссия әлеуметтік кәсіпорындарды әртүрлі тәуекелдерге ұшыратады.

Қазақстан Республикасында әлеуметтік кәсіпкерлікті бизнес-қызметтің ерекше нысаны ретінде тек дамушы экономикалық құбылыс деп санауға болады. Еліміздің экономикасы әлеуметтік бағдарланған болса да, қазіргі уақытта әлеуметтік мәселелердің едәуір бөлігі назардан тыс қалуда. Аталған мәселені шешу үшін кәсіпкерлер арасында «әлеуметтік кәсіпкерлік» ұғымының кең ауқымды таралуы мен қолданысын кеңейтуді қажет етеді. Мақаланың мақсаты әлеуметтік тәуекелдерін анықтап, оны жеке және мемлекеттік деңгейде басқару мен реттеу жолдарын анықтау болып табылады. Бұл талдауда әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың негізгі тәуекелдері туралы түсінік алу үшін осы саланың жетекші сарапшылары жазған соңғы ғылыми жұмыстарға терең зерттеу жүргізілді. Зерттеу нәтижесінде әлеуметтік кәсіпорындардың алдында тұрған көп қырлы тәуекелдер туралы ақпарат жинақталды.

Мақалада, әлеуметтік кәсіпкерліктегі тәуекелдер деңгейі бойынша жіктеліп, оларды мемлекеттік басқару және реттеу жолдары ұсынылды. Мақала, тәуекелдерді және оларды төмендетудің қол жетімді стратегияларын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді және мақаланы оқыту курстарына, әлеуметтік кәсіпкерлерге ақпараттық құрал ретінде қолдануға болады.

Түйін сөздер: әлеуметтік кәсіпкерлік, мемлекеттік реттеу, тәуекелдер, мемлекеттік саясат, экономикалық тиімділік.

■ Кіріспе

«Әлеуметтік кәсіпорын» және «әлеуметтік кәсіпкер» санаттары әлеуметтік саладағы өзгерістерге арналған шетелдік зерттеулерде XX ғасырдың 60-жылдарында ғылыми айналымға енгізілді. Әлеуметтік кәсіпорын (socialenterprise) - әлеуметтік мақсаттар үшін және әлеуметтік құндылықты құру үшін құрылған кез келген коммерциялық кәсіпорын - әлеуметтік проблеманы немесе нарықтағы сәтсіздіктерді азайтуға/төмендетуге бағытталып, жеке секторда белгіленген қаржылық тәртіп, инновация және іскерлік тәжірибелер негізінде әрекет етеді [1].

Кәсіпкер белгілі бір кәсіпорынға ақша, білім, ресурстар салса және пайда күтсе, онда әлеуметтік кәсіпкер – бұл әлеуметтік саладағы проблеманы көріп, оны кәсіпкерлік жолмен шеше алатын адам. Мемлекеттік биліктің негізгі миссия - азаматтардың қажеттіліктерін қанағаттандыру, себебі өмір сүру деңгейі мен ұлттық әл-ауқаттың жақсаруын қамтамасыз ету орындалмаса, қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық саясат тиімді бола алмайды. Шешілмеген әлеуметтік мәселелер, азаматтардың әлеуметтік қорғалуының

төмендеуі, жекелеген әлеуметтік топтардың кірістерінің айтарлықтай саралануы қоғамның елеулі стратификациясына, әл-ауқат деңгейінің төмендеуіне алып келеді және оның себебі қоғамның барлық мүшелеріне барлық салаларда өзін-өзі жүзеге асыру үшін тең мүмкіндіктер бере алмау болып табылады [2].

Әлеуметтік кәсіпкерлер елдегі әлеуметтік мәселелерді шешуде мемлекеттің сенімді серіктесі бола алады. Олар әлеуметтік салаға бөлінетін бюджет қаражатын сақтай отырып, халықтың әлеуметтік мәселелерін сапалы шеше алады. Мемлекеттің жауапкершілігі әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту үшін ашық және жайлы жағдай жасау болып табылады [3].

Екі бірдей маңызды миссияға негізделген, әлеуметтік әсер және қаржылық тұрақтылық, әлеуметтік кәсіпкерлік – бірегей қиындықтар мен тәуекелдерге тап болады. Әлеуметтік кәсіпкер – бұл әлеуметтік өзгерістерге қол жеткізу және белгілі бір әлеуметтік мәселелер мен қиындықтарды шешу үшін бизнесті бастайтын кәсіпкер. Әлеуметтік кәсіпкерлердің мысалдары кең және алуан түрлі. Бұл қылмыстар туралы хабарлауға арналған мобильді қосымшаларды жасайтын немесе кедей қауымдастықтарға ресурстар ұсынуға бағытталған бизнесті құратын адам болуы мүмкін.

Толыққанды әлеуметтік кәсіпкер болудың көптеген тәуекелдері мен қиындықтары бар және жан жақты зерттеуді қажет етеді. Кез-келген кәсіпкерлік қызмет, ұйымдар мен компаниялар міндетті түрде тәуекелдерге тап болатыны белгілі. Бұл талдау осы тәуекелдерді және олардың әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудағы салдарын анықтау және зерттеу мақсатында осы саладағы сарапшылар жазған соңғы ғылыми жұмыстарды қарастырады. Тәуекел – бұл белгісіз оқиға, яғни бұл орын алса, ұйымның тұрақтылығына оң және теріс әсер етуі [4].

Бұл зерттеуде тәуекелдердің әлеуметтік кәсіпкерлікке әсерін зерттеу үшін тәуекелдердің бірнеше түрі анықталды. Оның ішінде, біріншіден қаржылық тәуекел - бұл экономикалық дағдарыс және шикізат бағасының өсуі. Екіншіден, басқарушы персонал үшін тәуекел қызметкерлердің шамадан тыс жүктелуіне және жақсы қарым-қатынастың болмауына байланысты. Үшіншіден, қызмет тәуекелі ұйымдастырушылық қызметтің атмосферасы мен орналасуын қамтиды. Төртіншіден, ниет пен мінез-құлық қаупі – бұл ұйымда көзқарас пен миссияның болуы. Бұл қызметкерлердің ұйымның көзқарасы мен миссиясын түсінуіне де қатысты болуы мүмкін.

Мақалада тәуекелдердің қайсысы әлеуметтік бизнес саласына әсер ететінін анықатп, оны мемлекеттік басқару және бақылау әдістерін қарастырады.

■ Әдебиетке шолу

Әлеуметтік кәсіпкерлікті бизнестен, әсіресе қоғамнан пайда табу және әлеуметтік құндылық құру үшін тәуекелді инновацияларды қолданатын кәсіпкерлік қызмет ретінде сипаттауға болады [5]. Әлеуметтік кәсіпкерлікті деректерді талдау әдісі ретінде ктистік талдауды жүзеге асыру үшін инновацияларды пайдалануды және ресурстарды біріктіруді қамтитын процесс ретінде де анықтауға болады. оның зерттеулері қаржылық шығындарға, имиджге, өсуге әсер етеді, ең үлкен әсер етеді, ал қаржылық тәуекел ең аз.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті инновацияларды пайдалануды және мүмкіндіктерді іске асыру үшін ресурстардың комбинациясын қамтитын процесс ретінде де анықтауға болады. Бұл әлеуметтік өзгерістердің немесе әлеуметтік қажеттіліктерді қанағаттандырудың катализаторы [5, 6]. Әлеуметтік кәсіпорын, әлеуметтік кәсіпкерлік және әлеуметтік кәсіпкер сияқты ұғымдар сирек талқыланады. Алайда әлеуметтік кәсіпкерлік қоғамға экономикалық, әлеуметтік және экологиялық үлес элементі ретінде танылуда [8].

Әлеуметтік кәсіпкерлік – бұл әлеуметтік мәселелерді шешу үшін біртіндеп қолданылатын дамып келе жатқан тұжырымдама. Сонымен қатар, әлеуметтік кәсіпкерлік әлеуметтік және экономикалық құндылықты бір уақытта және өзара нығайту жолымен жасайды. Экономикалық құндылықты құру ұйымның тұрақтылығын

арттырудың және әлеуметтік кәсіпорындарға өз миссиясын жалғастыруға мүмкіндік берудің маңызды шарты ретінде қарастырылады. Екі мақсаттың болуы (әлеуметтік және экономикалық құндылықты құру) әлеуметтік кәсіпкерлікті гибриді салаға айналдырады, өйткені ол әртүрлі қызмет салаларының қиылысында дамиды [9].

Сульфей мен Алкаханидің [6] пікірінше, әлеуметтік кәсіпкерлік экономикалық қауіпсіздік пен тұрақты дамудың маңызды факторы ретінде қарастырылады. Жаһандандың (әлеуметтік және экологиялық проблемаларды көтеретін) салдары нәтижесінде зерттеушілер мен саясаткерлер әлеуметтік кәсіпкерлерден жағдайды өзгертудің кілтін көреді. Бұған инновациялық және кәсіпкерлік шешімдерді ұсыну арқылы қол жеткізіледі [8].

Тұжырымдамалары мен әлеуметтік мақсаттары бар ұйымдар ғалымдар қоғам мен Үкімет топтарының назарын аудара бастайды [8]. Әлеуметтік кәсіпкерлік, әлеуметтік кәсіпорын және әлеуметтік кәсіпкер сияқты ұғымдар, әсіресе Еуропалық Одақ елдері мен Америка Құрама Штаттарында жоғары жетістіктерге жетуде. Бұл тұжырымдамалар Латын Америкасы мен Шығыс Азия сияқты басқа аймақтарда, әсіресе Оңтүстік Кореяда, Жапонияда және Тайваньда назар аударуда [7].

Теориялық тұрғыдан тәуекел тұжырымдамалары кең болғанымен, бұл тұжырымдамалар кәсіпкерлердің нақты шындықтарында әлі де әлсіз негіздемеге ие [10]. Бастапқы зерттеулер корпоративтік тәуекелдерді басқаруды енгізу мен компания қызметінің нәтижелері арасындағы оң байланысты көрсетеді [11]. Сонымен қатар, көптеген кәсіпкерлер белгісіздікті (оң нәтижелермен байланысты) маңызды тәуекел факторы ретінде қарастырмайды. Көптеген кәсіпкерлер тәуекелді ықтималдық ұғымы ретінде қарастырмайды. Белгісіздік қауіп факторының бөлігі болғанымен, теріс нәтижелердің ықтимал деңгейі көбірек әсер етеді [12]. Әлеуметтік кәсіпкерліктің тәуекелдерін зерттеу тұжырымдамасы әлі де жоқ, ал әлеуметтік кәсіпкерлік тұжырымдамасы бүгінде бүкіл әлемде үлкен назар аударуда. Сондықтан зерттеушілер арасында әлеуметтік кәсіпкерлікке қатысты тақырыптарға үлкен қызығушылық артып келуде.

Шаруашылық жүргізуші субъектілердің күнделікті қызметінен бөлінбейтін бөлігі ретінде тәуекел көптеген ұйымдастырушылық шешімдер қабылдау кезінде ескерілуі керек. Тәуекел белгісіздіктің мақсаттарға әсерінен туындайды [13]. Демек, тәуекел кеңірек қамтуға ие белгісіздіктің бөлігі болып табылады. Белгісіздік тәуекелдер мен мүмкіндіктерді тудырады, олар жойылуы немесе құндылығын арттыруы. Ұйымдар олардың алдын алу және азайту үшін қауіпті тәуекелдерді білуі және анықтауы керек. Тәуекелді болдырмау және азайту әдістерінің бірі-тәуекелдерді басқаруды қолдану болып табылады.

Тәуекелдерді басқару менеджментті зерттеу мен тәжірибеде маңызды тақырып болып табылады. Тәуекелдерді басқаруды инвестициялық шешімдер қабылдау кезінде белгісіздікті анықтау, талдау және азайту процесі ретінде анықтауға болады. Богодистов пен Вольгемуттың (2017) пікірінше, тәуекелдерді басқару - бұл кірістіліктің құбылмалылығын азайту үшін тәуекелдерді басқаруға мүмкіндік беретін фирманың процестері [14]. Бұл фирманың өмір сүруін қамтамасыз етеді. Тәуекелдерді басқару-бұл қауіп-қатерге байланысты белгісіздіктерді басқару болып табылады.

■ Материалдар мен әдістер

Мақалада «әлеуметтік кәсіпкерлік» тақырыбымен байланысты әдебиеттерді кең және жүйелі түрде іздеу арқылы шолу жасалынды. Әлеуметтік кәсіпкерлікті басқару мен реттеуге қатысты көптеген көздерге қол жеткізу үшін PubMed, Google Scholar, JSTOR сияқты академиялық дерекқорларды және Social Enterprise Knowledge Network (SEKN) сияқты мамандандырылған дерекқорларды қолданды. Таңдалған дереккөздерден рецензияланған мақалалар, ғылыми мақалалар, беделді ұйымдардың есептері және өзекті кезеңде жарияланған кітаптар қоладанылды.

■ Нәтижелер мен талқылаулар

Шет елдердегі мемлекеттік реттеу мен әлеуметтік кәсіпкерлікті басқаруды талдау үкіметтердің әлеуметтік инновациялар мен тұрақты әсерді қалай қолдайтыны және ынталандыратыны туралы құнды ақпарат алуға мүмкіндік береді. Мұнда осы саладағы үздік тәсілдерімен танымал үш шет елдің тәжірибесіне қысқаша талдау жасасақ: Ұлыбритания, Америка Құрама Штаттары және Канада.

1 – кесте. Ұлыбритания, Америка Құрама Штаттары және Канада мемлекеттерінде әлеуметтік кәсіпкерлікті басқаруды талдау

Қолдау әдістері	Ұлыбритания	Америка Құрама Штаттары	Канада
Әлеуметтік кәсіпорындар туралы заңнама	Ұлыбритания көбінесе әлеуметтік кәсіпорындарға арналған мамандандырылған заңды құрылымдары мен танылады. Қоғамдық қызығушылық тудыратын Компания (CIC) - бұл бизнеске қоғамдастықтың игілігі үшін жұмыс істеуге мүмкіндік беретін кеңінен қолданылатын заңды нысан. Ұлыбританиядағы әлеуметтік кәсіпорындар CICS ретінде тіркелуі мүмкін, бұл олардың қызметінде ашықтық пен есеп беруді қамтамасыз етеді.	АҚШ-та қайырымдылық корпорацияларын (в корпусы) және B сатындағы сертифицикатталған корпорацияларды қоса алғанда, әлеуметтік кәсіпорындар үшін әртүрлі құқықтық ландшафт бар. B Corps - бұл заңды түрде өздерінің әлеуметтік және экологиялық әсерін қаржылық кірістерімен бірге ескеруге міндетті коммерциялық ұйымдар.	Әлеуметтік сатып алу саласындағы саясат. Канаданың бірнеше провинциялары мен аумақтары мемлекеттік органдардан сатып алуларының әлеуметтік салдарын ескеруді талап ететін әлеуметтік сатып алу саясатын енгізді. Бұл тәсіл әлеуметтік кәсіпорындар үшін нарықтық мүмкіндіктер туғызады.
Қаржыландыруға қол жеткізу	Ұлыбритания үкіметі әлеуметтік кәсіпкерлікке арналған түрлі қаржыландыру бағдарламалары мен гранттарын құрды. The Big Society Capital, қаржы институты, әлеуметтік кәсіпорындар мен қайырымдылық ұйымдарына инвестициялық капитал беру үшін құрылған.	Импакт-инвестиция АҚШ-та айтарлықтай дамыды және көптеген қорлар әлеуметтік кәсіпорындарды қолдауға қаражат бөледі. АҚШ үкіметі шағын бизнес әкімшілігі (SBA) сияқты агенттіктер арқылы әлеуметтік кәсіпорындарға гранттар мен несиелер береді.	Канада әлеуметтік қаржыландыру қоры сияқты бастамалардың арқасында әлеуметтік қаржыландыруда жетістіктерге жетті. Үкімет күрделі әлеуметтік мәселелерді шешу үшін әлеуметтік әсер ету облигацияларын әзірледі қолдайды.
Қолдау экожүйесі	Ұлыбритания әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдайтын ұйымдар мен желілердің қуатты экожүйесімен мақтана алады. Social Enterprise UK және UnLtd сияқты ұйымдар әлеуметтік кәсіпкерлерге ұсыныстар, ақпараттық-түсіндіру және ресурстар ұсынады.	Білім беру бастамалары. АҚШ-тың жетекші академиялық институттары әлеуметтік кәсіпкерлікке бағытталған бағдарламалар мен курстар ұсынады. Университеттер көбінесе әлеуметтік инновациялар орталығы және әлеуметтік кәсіпкерлік стартаптары үшін инкубатор ретінде қызмет етеді.	Әлеуметтік кәсіпкерлік институты және канадалық CED желісі сияқты ұйымдар әлеуметтік кәсіпкерлерге ресурстар, оқыту және желілік мүмкіндіктер ұсынады.

Дереккөз: [6, 7, 8] әдебиеттер негізінде автормен құрастырылған

Ұлыбритания, АҚШ және Канада сияқты шет елдер әлеуметтік кәсіпкерлікті реттеу мен басқарудың әртүрлі және инновациялық тәсілдерін әзірледі. Олардың тәжірибесі әлеуметтік инновациялар, қаржылық тұрақтылық және оң әлеуметтік әсер ету үшін қолайлы орта құруға ұмтылатын бүкіл әлемдегі үкіметтерге үлгі болды.

Қазақстанның әлеуметтік кәсіпкерлерінің тізілімінде 152 кәсіпкерлік тіркелді. Осы тізілімге сүйене отырып, әлеуметтік кәсіпкерлердің көпшілігі (40% – дан сәл астамы) «мүмкіндігі шектеулі топтарға көмек/қолдау» сегментіне, екінші «білім беру» 14,85% сегментіне шоғырланғанын көруге болады. Әлеуметтік кәсіпкерлердің 43,4% – ы өз қызметін бес жылдан астам жүргізіп келеді, ал бұл мәселеде ең белсенді өңірлер - Түркістан облысы (Әлеуметтік кәсіпкерлер тізіліміне кіргендердің 22% – ы сонда), Астана (19%), содан кейін - Алматы (7%) [15].

■ Талдау және талқылаулар

Тәуекелдерді басқару кез-келген ұйымды, соның ішінде әлеуметтік кәсіпорындарды басқарудың маңызды аспектісі болып табылады. Тәуекелдерді тиімді басқару әлеуметтік кәсіпорындарға олардың әлеуметтік және қаржылық мақсаттарына кедергі келтіруі мүмкін ықтимал тәуекелдерді болжауға, анықтауға, бағалауға және азайтуға көмектеседі. Әлеуметтік кәсіпорындардағы тәуекелдерді анықтау және басқару олардың ұзақ мерзімді тұрақтылығы мен өнімділігі үшін өте маңызды.

ҚР Заңнамасына сәйкес азаматтар мен қоғамның әлеуметтік проблемаларын шешуге ықпал ететін әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілерінің кәсіпкерлік қызметі әлеуметтік кәсіпкерлік болып табылады. «Әлеуметтік кәсіпкер» мәртебесін ресми түрде алу үшін кәсіпкер міндетті шарттардың бірін орындауы қажет: жұмыскерлердің жалпы санының кемінде 50%-ы мөлшерінде азаматтардың әлеуметтік осал санаттары үшін сапалы жұмыс орындарын құру; халықтың әлеуметтік осал топтарына арналған, сатудан түскен табысы жалпы табыстың кемінде 50% құрайтын тауарлар шығаратын кәсіпорындар; денсаулық сақтау, білім беру, тәрбие, мәдениет және спорт саласында әлеуметтік қызметтер, сондай-ақ қызметтер көрсету. Халықтың әлеуметтік осал топтарының салалық тізбесіне 1, 2 және 3 топтағы мүгедектігі бар адамдар; көп балалы және толық емес отбасылардан шыққан жұмысқа қабілетті азаматтар; мүгедектігі бар баланы тәрбиелеп отырған ата-аналар; бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған, химиялық тәуелділіктен емделген азаматтар, зейнеткерлік және зейнеткерлік жасқа дейінгі адамдар және басқалар кірді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда 690 мыңнан астам мүмкіндігі шектеулі адам тұрады, оның ішінде 61,5% еңбекке қабілетті жас, 25,7% зейнеткерлік жастағы адамдар, 12,8% 18 жасқа дейінгі балалар. Ерекше қажеттіліктері бар адамдардың үлес салмағы салыстырмалы түрде тұрақты және бүкіл халық арасында соңғы үш жыл ішінде – 3,7% құрайды. Кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық жобаны іске асыру шеңберінде мүгедектігі бар 2,2 мыңнан астам адам тұрақты жұмыс орындарына және 5 мыңнан астам адам уақытша жұмыс орындарына орналастырылды. Елімізде мүмкіндігі шектеулі жандардың 25% ғана жұмыспен қамтамасыз етілген, ал Ұлыбритания, Германия секелді мемлекеттерде бұл көрсеткіш 40-45%-ға дейін жетеді.

Республикамызда әлеуметтік кәсіпкерлік институтының келешегін анықтау үшін осы қызметті SWOT-талдау матрицасы қалыптастырылды.

2 – кесте. Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерлік институтына SWOT талдау

S-күшті жақтары:	W-әлсіз жақтары:
1. Қоғамның мойындауы; 2. Инновацияларды қолдану; 3. Әлеуметтік игіліктерді қалыптастыру; 4. Қандай да бір әлеуметтік мәселені шешу арқылы қоғамды өзгерту;	1. Азаматтық сананың әлсіз дамуы; 2. Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік мәдениетінің болмауы; 3. Сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі; 4. Экономикалық және саяси тұрақсыздық (инфляция);

S-күшті жақтары:	W-әлсіз жақтары:
5. Әлеуметтік кәсіпкерлердің эмоционалды қатысуы; 6. Бизнесі танымал етуге ықпал ететін жеке әлеуметтік желі; 7. Әлеуметтік маңызы бар тауарлар өндірісі; 8. Халықаралық деңгейде бизнестің бәсекеге қабілеттілігін арттыру.	5. Қазақстандық бизнестің шарттарын ескермей Батыс модельдерін көшіру; 6. Жоғары білікті қызметкерлердің болмауы (мүмкіндігі шектеулі адамдарды оқыту ұзақтығы).
O-мүмкіндіктер:	T-қауіптер:
1. Қоғамдық мәселелерге жауап беруге дайын болу; 2. Осы саладағы төмен бәсекелестік; 3. Еріктілерді тарту мүмкіндігі; 4. Ұлттық брендтің жандануы; 5. Интернеттегі сатылымның өсуі.	1. Бизнеске әкімшілік қысым; 2. Аймақтағы жалпы экономикалық және әлеуметтік жағдайдың нашарлауы; 3. Осы саладағы заңнаманы өзгерту.
Дереккөз: автормен құрастырылған	

SWOT-талдау әлеуметтік-кәсіпкерлік қызметтің күшті жақтарын анықтауға мүмкіндік берді. Мүмкіндіктерді қысқа мерзімде іске асыру үшін жұмыс істеп тұрған бизнесмендердің назарын әлеуметтік кәсіпкерлер арасындағы төмен бәсекелестікке және еріктілерді тарту мүмкіндігіне аудару қажет, бұл кәсіпорын шығындарын айтарлықтай төмендетеді. Әлсіз жақтарын жасыру мақсатында бизнесті мемлекеттік қолдау құралдарын белсенді пайдалану және бизнеске әкімшілік қысым жасау қаупін азайту қажет.

Әлеуметтік кәсіпкерлік, бизнестің немесе ұйымның кез келген басқа түрі сияқты, өзінің тәуекелдер жиынтығымен келеді. Бұл тәуекелдер қаржылық, операциялық, стратегиялық немесе әлеуметтік салдарға байланысты болуы мүмкін. Бұл тәуекелдерді анықтау және түсіну әлеуметтік кәсіпкерлер үшін оларды тиімді басқару және азайту үшін өте маңызды.

3 – кесте. Әлеуметтік кәсіпкерлердің деңгей бойынша тәуекелдер жіктемесі

Тәуекел санаты	Жоғары	Орташа	Төмен
Қаржылық тәуекелдер	Қаржыландырудың тұрақсыздығы	Ақша ағындары мәселелері	Тұрақты қаржыландыру көздері
	Гранттарға/қайырымдылықтарға шамадан тыс тәуелділік	Кірістерді шектеулі әртараптандыру	Мықты қаржылық резервтер
	Табыс жеткіліксіз	Жоғары үстеме шығындар	Бюджетті құрудың тиісті тәжірибесі
Операциялық тәуекелдер	Ресурстардың шектелуі	Жеткізу тізбегіндегі ақаулар	Ресурстарды тиімді бөлу
	Нормативтік талаптарды сақтау мәселелері	Масштаптау мәселелері	Тәуекелдерді тиімді басқару
	Басшылықтың ауысуы	Технологиялық ескіру	Сенімді операциялық жүйелер
Әлеуметтік әсер ету тәуекелдері	Миссияның дрейфі	Тиімділік мәселелері	Әсерді сенімді өлшеу
	Күтпеген салдар	Бенефициарлардың қажеттіліктерін өзгерту	Әлеуметтік миссияны ұстану
	Әлеуметтік әсерді өлшеу мәселелері	Қоғамдастықтың қарсылығы	Мүдделі тараптарды тарту
Нарықтық тәуекелдер	Өткір нарықтық бәсекелестік	Тұтынушылардың қалауын өзгерту	Тауашалар нарығында орналасу
	Нарықтың қанықтылығы	Нормативтік өзгерістер	Әр түрлі клиенттік база

Тәуекел санаты	Жоғары	Орташа	Төмен
Серіктестік тәуекелдері	Сенімсіз серіктестерге тәуелділік	Серіктестіктегі қақтығыстар	Берік серіктестік
	Серіктестердің басымдықтарын өзгерту	Тиімді ынтымақтастық	Нақты серіктестік келісімдер
Беделді тәуекелдер	Қоғамдық бақылау	Теріс жарнама	Этикалық және жауапты мінез-құлық
	Мүдделі тараптардың теріс реакциясы	Офсеттік мәндер	Ашық байланыс
Экологиялық / әлеуметтік тәуекелдер	Қоршаған ортадағы өзгерістер	Саяси тұрақсыздық	Тәуекелдерді бағалау және оларды азайту
	Климатқа байланысты оқиғалар	Әлеуметтік толқулар	Тұрақты әдістер
Технологиялық тәуекелдер	Технологиялық ескіру	Деректер қауіпсіздігі жүйесіндегі осалдықтар	Технологиялық инновациялар
	АТ инфрақұрылымының жеткіліксіздігі	Технологияларды жеткіліксіз енгізу	Технологияны үнемі жаңартып отыру
Адами ресурстармен байланысты тәуекелдер	Таланттарды сақтау мәселелері	Нұсқаулықтағы олқылықтар	Персоналды белсенді дамыту
	Кадрлардың ауысуы	Дағдылардың жетіспеушілігі	Қызметкерлерді тиімді іріктеу

Дереккөз: автормен құрастырылған

Бұл кесте жеңілдетілген көрініс болып табылады және тәуекелдер жиі қиылысуы немесе қабаттасуы мүмкін. Сонымен қатар, әлеуметтік кәсіпорынның нақты тәуекелдері оның ерекше жағдайларына және оның өз қызметін жүзеге асыратын контекстіне байланысты. Дегенмен, әлеуметтік кәсіпкерлер өз ұйымының нақты сипаттамалары мен миссиясына негізделген тәуекелдерді жан-жақты және жеке бағалауды жүргізуі керек.

Сонымен, әлеуметтік кәсіпкерліктің ең басты мақсаты – аймақтың әлеуметтік жағдайын жақсарту болып табылатыны белгілі. Сәйкесінше ең басты тәуекелі – аймақтағы әлеуметтік-экономикалық жағдайдың жақсармауы болып табылады. Осыған байланысты әлеуметтік кәсіпорындар экономикалық өсуге ықпал ете отырып, әлеуметтік мәселелерді шешуде маңызды рөл атқарады. Осы ұйымдардың одан әрі табысы мен ықпалы үшін мемлекеттік реттеу мен тәуекелдерді басқару тәжірибесін күшейту маңызды. Бұл ұсыныста әлеуметтік кәсіпорындардың тәуекелдерін реттеу мен басқаруды жетілдіру әдістері мен негіздемелері көрсетілген.

1. Нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру. Әлеуметтік кәсіпорындар үшін арнайы әзірленген жан-жақты құқықтық базаны әзірлеу. Бұл құрылым әлеуметтік кәсіпорындарды дәстүрлі бизнестен ажыратып, салықтық жеңілдіктерді, есеп беру талаптарын және олардың әлеуметтік миссияларын қолдайтын құқықтық құрылымдарды анықтауы керек.

Арнайы нормативтік-құқықтық база әлеуметтік кәсіпорындардың құқықтық мәртебесін түсіндіреді, оларды құруды ынталандырады және жауапты іскерлік практика үшін ынталандыруды қамтамасыз етеді. Бұл инвесторлардың сенімін арттырады және әлеуметтік салдарды бақылауға мүмкіндік береді.

2. Қол жетімді ақпарат және ресурстармен қамтамасыз ету. Әлеуметтік кәсіпкерлерге ресурстар, ұсыныстар мен шаблондар ұсынатын онлайн платформа немесе үкімет порталын қалыптастыру. Заңнаманы сақтау, әсерді бағалау және озық тәжірибелер бойынша оқу материалдармен қамтамасыз ету. Бұл ақпараттық орталық сәйкестікті жеңілдетеді және оларды тәуекелдерді тиімді басқару үшін білім мен құралдармен қамтамасыз етеді.

3. Қаржылық қолдау жетілдіру. Мемлекеттік гранттарға, төмен пайыздық несиелерге немесе әлеуметтік бизнес үшін арнайы жасалған бастапқы капиталға қаражат бөлу. Капиталға қол жетімділікті жеңілдету үшін Үкімет қолдайтын қорларды немесе қаржы институттарымен серіктестік құруды қарастыруға болады.

Қаржылық қолдау қаржылық тәуекелдерді азайтады, әлеуметтік кәсіпорындардың кеңеюіне көмектеседі және инновацияны ынталандырады. Бұл ықпалды инвесторларды да, әлеуметтік жауапкершілікті іздейтін дәстүрлі инвесторларды да тартады.

4. Әсерді өлшеу стандарттары. Әлеуметтік әсерді өлшеу үшін стандартталған көрсеткіштер мен нұсқаулықтарды әзірлеу. Осы көрсеткіштерді пайдалана отырып, ашықтық пен салыстыруға ықпал ете отырып, әлеуметтік кәсіпорындарды өз әсерлеріңіз туралы хабарлауды қолдау.

Әсерді өлшеудің нақты стандарттары әлеуметтік кәсіпорындардың өз миссиясына адал болуын қамтамасыз етеді және олардың әлеуметтік әл-ауқатқа қосқан үлесін бағалауды жеңілдетеді.

Бүгінде әлеуметтік кәсіпкерлік оң әлеуметтік және экологиялық өзгерістерге ықпал ететін қуатты күшке айналды. Бұл инновациялық ұйымдар қаржылық тұрақтылықты сақтай отырып, күрделі әлеуметтік мәселелерді шешуге тырысады. Дегенмен, әлеуметтік және экономикалық мақсаттарға қол жеткізумен байланысқа тән тәуекелдер әлеуметтік кәсіпкерлер үшін қиындықтар туындатуы мүмкін. Үкімет тәуекелдерді басқаруда әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау мен табысты қамтамасыз етудің басты көзі болып табылады, сондықтан келесі шараларды қолдана отырып, әлеуметтік кәсіпкерлердің тәуекелдерін басқару ұсынылады:

1. Мемлекеттік деңгейде әлеуметтік кәсіпкерлерге тәуекелдерді бағалау бойынша тренингтер ұйымдастыру. Әлеуметтік кәсіпорындарға бейімделген тәуекелдерді бағалау және басқару бойынша оқу бағдарламаларын қамтамасыз ету. Семинарлар, вебинарлар және онлайн курстар ұсына отырып, коммерциялық емес ұйымдармен және университеттермен серіктес болу жолдарын көрсету. Бұл әлеуметтік кәсіпкерлерді тәуекелдерді басқару дағдыларына үйрету олардың тәуекелдерді тиімді анықтау, бағалау және азайту қабілетін арттырады, бұл ұйымның тұрақтылығын арттырады.

2. Тең-теңімен қолдау желілерін қалыптастыру. Әлеуметтік кәсіпкерлер тәуекелдерді басқарумен байланысты тәжірибе мен ең жақсы тәжірибелермен алмасатын өзара қолдау желілерін немесе салалық бірлестіктерді құру. Мемлекеттік қолдау қаржыландыру мен ресурстарды қамтуы мүмкін.

Тең-теңімен желілері әлеуметтік кәсіпкерлерге бір-бірінің тәжірибесін қабылдауға және ортақ мәселелерді бірлесіп шешуге мүмкіндік беретін оқыту және қолдау қауымдастығын құрады.

3. Үшінші тараптың аудиті және сертификаты ұйымдастыру. Үшінші тарап ұйымдарын тәуекелдерді басқару әдістерін қоса алғанда, әлеуметтік кәсіпорындардың тиімділігіне бағытталған аудиттер мен сертификаттарды жүргізуге ынталандыру. Сертификатталған әлеуметтік кәсіпорындарды жетілдіру және насихаттау. Бұл тәуелсіз аудиттер инвесторлар мен серіктестерге ұйымның тәуекелдерді басқару процестеріне сенуге көмектесу арқылы мүдделі тараптардың сенімі мен сенімін қамтамасыз етеді.

4. Мемлекеттік-жекешелік әріптестік қалыптастыру. Сектормен байланысты жүйелік тәуекелдерді ұжымдық түрде жою үшін мемлекеттік органдар, жеке сектор ұйымдары және әлеуметтік кәсіпорындар арасындағы ынтымақтастықты дамыту. Мемлекеттік-жекешелік әріптестік шеңберінде тәуекелдерді бөлу тетіктерін құру. Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік жекелеген әлеуметтік кәсіпорындар жалғыз шеше алмайтын ауқымды міндеттерді шешу үшін ресурстарды, сараптамалық білімді және тәуекелдерді бөлу тетіктерін біріктіре алады.

Сонымен қорытындылай келе, әлеуметтік кәсіпорындар үшін мемлекеттік реттеу мен тәуекелдерді басқару тәжірибесін жетілдіру олардың өсуі, тұрақтылығы және әлеуметтік әсері үшін өте маңызды. Бұл ұсыныста әлеуметтік кәсіпкерлікке қолайлы орта құру, инновацияларды ынталандыру және осы ұйымдардың өз миссияларына адал болуын қамтамасыз ету әдістері мен негіздемелері көрсетілген. Осы стратегияларды жүзеге асыра отырып, үкіметтер әлеуметтік кәсіпорындардың оң өзгерістерге жол ашатын әлеуетін ашуға көмектесе алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Бугре С. Әлеуметтік кәсіпкерлік: әлеуметтік құндылықты құруды басқару. – Тейлор мен Фрэнсис, 2016.
2. Зара С.А. және басқалар. Әлеуметтік кәсіпкерлердің типологиясы: мотивтер, іздеу процестері және этикалық мәселелер // Journal of business venturing. – 2009. – Т. 24. – №. 5. – 519-532 ББ
3. Локк Р.М. Жеке биліктің болашағы мен шегі: жаһандық экономикада еңбек стандарттарын ілгерілету. – Кембридж университетінің баспасы, 2013.
4. Сари М.П., Сундиман Д. әлеуметтік кәсіпорынның тәуекелдерді басқару құрылымы: вегетариандық мейрамхананың мысалы // Binus Business Review. – 2019. – Т. 10. – №. 2. – 139-146 ББ.
5. Тан В.Л., Уильямс Дж., Тан Т.М. «Әлеуметтік кәсіпкерліктегі «әлеуметтік» анықтамасы: альтруизм және кәсіпкерлік» // Халықаралық кәсіпкерлік және менеджмент журналы. – 2005. – Т.1. – 353-365 ББ.
6. Сульфей М.М., Алкахани Н. Әлеуметтік кәсіпкерлік арқылы экономикалық қауіпсіздік және тұрақтылық: қазіргі Сауд Арабиясының сценарийі // Қауіпсіздік және тұрақты даму мәселелері журналы. – 2017. – Т.6. – №. 3.
7. Дефурни Дж., Ниссенс М. Еуропа мен Америка Құрама Штаттарындағы әлеуметтік кәсіпкерлік тұжырымдамалары: ұқсастықтар мен алшақтықтар //әлеуметтік кәсіпкерлік журналы. – 2010. – Т.1. – №. 1. – Б. 32-53.
8. Урбано Д. және басқалар. Әлеуметтік кәсіпкерлік және институционалдық жағдайлар: Испаниядағы эмпирикалық талдау. – Springer International Publishing, 2017. – Б.53-64.
9. Бернардино С., Фрейтас Сантос Дж. Жаңа әлеуметтік кәсіпорындардың орындылығы мен жетістігін қабылдау: зерттеу //менеджмент, Экономика және кәсіпкерлік саласындағы жетістіктердің Халықаралық журналы. – 2018. – Т.5. – №. 6. – 1-8 Б.
10. Брустбауэр Дж. ШОБ-тағы корпоративтік тәуекелдерді басқару: құрылымдық модель жолында // халықаралық шағын бизнес журналы. – 2016. – Т. 34. – №. 1. – 70-85 Б.
11. Флорио К., Леони Г. Кәсіпорынның тәуекелдерін басқару және фирманың тиімділігі: итальяндық мысал // the British Accounting Review. – 2017. – Т. 49. – №. 1. – Б.56-74.
12. Берри-Стельцле Т.Р., Сю Дж. Кәсіпорын Тәуекелдерін басқару және капитал құны // Тәуекелдер мен сақтандыру журналы. – 2018. – Т. 85. – №. 1. – 159-201 ББ.
13. Да Силва Этгес, Кортимилла М.Н. Инновациялық бағытталған фирмалардағы тәуекелдерді басқарудың жүйелі шолуы // Тәуекелдерді зерттеу журналы. – 2019. – Т. 22. – №. 3. – 364-381 ББ.
14. Ву Д.Д., Чен С.Х., Олсон Д.Л. Тәуекелдерді басқарудағы бизнес-аналитика: соңғы жетістіктер //Ақпараттық ғылымдар. – 2014. – Т. 256. – 1-7 Б.
15. «Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатасы. Әлеуметтік кәсіпкерліктің қазіргі жағдайы. // Электрондық ресурс – URL: <https://atameken.kz/ru/news/48749-social-noe-predprinimatel-stvo-tekushaya-situaciya-i-razvitie-otrasli>

REFERENCES:

1. Bugre S. Äleumettik käsipkerlik: äleumettik qündylyqty qürudy basqaru. – Teilor men Frensis, 2016.
2. Zara S.A. және basqalar. Äleumettik käsipkerlerdiñ tipologiasy: motivter, izdeu prosesteri және etikalyq мәseleler // Journal of business venturing. – 2009. – Т. 24. – №. 5. – 519-532 BB
3. Lokk R.M. Jeke biliktiñ bolaşağı men şegi: jahandyq ekonomikada eñbek standarttaryn ilgeriletu. – Kembrij universitetiniñ baspasy, 2013.
4. Sari M.P., Sundiman D. Äleumettik käsiporynnıñ täuekelderdi basqaru qürlymy: vegetariandyq meiramhananyñ mysaly// Binus Business Review. – 2019. – Т. 10. – №. 2. – 139-146 BB.
5. Tan V.L., Uiläms J., Tan T.M. «Äleumettik käsipkerliktegi «äleumettik» anyqtamasy: ältruiszm және käsipkerlik» //Halyqaralyq käsipkerlik және menejment jurnaly. – 2005. – Т.1. – 353-365 BB.
6. Sülfei M.M., Alkahtani N. Äleumettik käsipkerlik arqyly ekonomikalyq qauıpsızdıq және тұraqtylyq: qazırğı Saud Arabiasynyñ senariı // Qauıpsızdıq және тұraqty damu мәseleleri jurnaly. – 2017. – Т.6. – №. 3.
7. Defurni J., Nissens M. Europa men Amerika Qұrama Ştattaryndaғы äleumettik käsipkerlik tūjyrymdamalary: ūqsastyqtar men alşaqtyqtar //äleumettik käsipkerlik jurnaly. – 2010. – Т.1. – №. 1. – Б. 32-53.
8. Urbano D. және basqalar. Äleumettik käsipkerlik және institusionaldyq jağdailar: İspaniadaғы empirikalyq taldaу. – Springer International Publishing, 2017. – B.53-64.
9. Bernardino S., Freitas Santos J. Jaña äleumettik käsiporyndardyñ oryndylyғы men jetistigin qabyldau: zertteu //menejment, Ekonomika және käsipkerlik salasındaғы jetistikterdiñ Halyqaralyq jurnaly. – 2018. – Т.5. – №. 6. – 1-8 B.
10. Brustbauer J. ŞOB-тағы korporativtik täuekelderdi basqaru: qürlymdyq model jolynda // halyqaralyq şağyn biznes jurnaly. – 2016. – Т. 34. – №. 1. – 70-85 B.
11. Florio K., Leoni G. Käsiporynnıñ täuekelderdi basqaru және firmanyñ tiimdiligi: itäländyq mysal // the British Accounting Review. – 2017. – Т. 49. – №. 1. – B.56-74.
12. Berri-Stelsle T.R., Sü J. Käsiporyn Täuekelderin basqaru және kapital qūny // Täuekelder men saqtandyru jurnaly. – 2018. – Т. 85. – №. 1. – 159-201 BB.
13. Da Silva Etges, Kortimilla M.N. İnnovasiyalıq bağıyttalğan firmalardaғы täuekelderdi basqarudyñ jüeli şoluy // Täuekelderdi zertteu jurnaly. – 2019. – Т. 22. – №. 3. – 364-381 BB.
14. Vu D.D., Chen C.H., Olson D.L. Täuekelderdi basqarudaғы biznes-analitika: soñғы jetistikter //Aqparattyq ğylymdar. – 2014.– Т. 256. – 1-7 B.
15. «Atameken» QR Ülttyq käsipkerler palatasy. Äleumettik käsipkerliktiñ qazırğı jağdaiy. // Elektrondyq resurs – URL: <https://atameken.kz/ru/news/48749-social-noe-predprinimatel-stvo-tekushaya-situaciya-i-razvitie-otrasli>

РИСКИ В СОЦИАЛЬНОМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ: ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ И РЕГУЛИРОВАНИЕ

Ержанова А.М.*
докторант 3 курса
Казахский национальный университет
им. Аль-Фараби
г. Алматы, Казахстан
E-mail: aerzhanova97@gmail.com

Аширбекова Л.Ж.
кандидат экономических наук
Казахский национальный университет
им. Аль-Фараби
г. Алматы, Казахстан
E-mail: turar200480@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0377-7854

Корпыса Я.
д.э.н., Ph.D., ассоциированный профессор
Щецинский университет
г. Щецин, Польша
E-mail: jaroslaw.korpysa@usz.edu.pl
ORCID: 0000-0002-2400-3308

Аннотация. Социальное предпринимательство было признано мощным способом решения сложных социальных и экологических проблем, обеспечивая при этом финансовую стабильность. Однако эта двойная миссия подвергает социальные предприятия различным рискам.

Целью статьи является выявление рисков социальных предприятий, определить пути их управления и регулирования на частном и государственном уровне. В этом анализе, чтобы получить представление об основных рисках развития социального предпринимательства, проводится углубленное исследование последних научных работ, написанных ведущими экспертами в этой области. Анализируя научные работы, написанные экспертами в области социального предпринимательства, была обобщена информация о многогранных рисках, стоящих перед социальными предприятиями.

В статье были классифицированы риски в социальном предпринимательстве по уровню и предложены пути их государственного управления и регулирования. Статья дает более глубокое понимание рисков и доступных стратегий их снижения и может быть использована в качестве информационного инструмента для учебных курсов социальных предпринимателей.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, государственное регулирование, риски, государственная политика, экономическая эффективность

RISKS IN SOCIAL ENTREPRENEURSHIP: STATE MANAGEMENT AND REGULATION

Erzhanova A. M.*
doctoral student of the 3rd year
Kazakh National University named after Al-
Farabi
Almaty, Kazakhstan
E-mail: aerzhanova97@gmail.com

Ashirbekova L.Zh.
candidate of economic sciences
Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Kazakhstan
E-mail: turar200480@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0377-7854

Korpysa J.
d.sc., Ph.D., associate professor
Szczecin university
Szczecin, Poland,
E-mail: jaroslaw.korpysa@usz.edu.pl
ORCID: 0000-0002-2400-3308

Abstract: Social entrepreneurship has been recognised as a powerful way to address complex social and environmental problems while providing financial stability. However, this dual mission exposes social enterprises to various risks.

The purpose of this article is to identify the risks of social enterprises, to determine ways to manage and regulate them at the private and public level. In this analysis, an in-depth study of recent research papers written by leading experts in the field is conducted to gain insight into the main risks of social enterprise development. By analysing the research papers written by experts in the field of social entrepreneurship, the multifaceted risks facing social enterprises have been summarised.

The article categorised the risks in social entrepreneurship by level and suggested ways of their state management and regulation. The article, provides a deeper understanding of the risks and available strategies to mitigate them and can be used as an informative tool for social entrepreneurship training courses.

Keywords: social entrepreneurship, state regulation, risks, public policy, economic efficiency